

Nizaminin əsərlərində iştirak edən qadınların hamısında qeyd olunacaq keyfiyyətlər vardır: Şemirami (Mahin-banu) Qərbi Azərbaycan, Muğan və Arrana hökmdarlığı edən bir kralıçadır. Bu qadının idarə etdiyi məmləkətlər abad, xalq da əmin-amanlıqdadır. Sasani hökmdarı Xosrovun sevgilişi Şirin bu kraliçanın vəliəhdidir. İran şahzadəsinə vurulduğunu gören Şirine verdiyi öyüd, Şemiraminin hökmdarlıq hikmətinin ən böyük əsasına nüfuz etmiş bir zəkaya malik olduğuna sübutdur: “Şəxsi eşqinə, amandır, dinini və izzəti-nəfsini qurban vermə! Çünki bu, dövlətimizin təməlini sarsıdır” - deyir.

Bərdədəki “qadınlar səltənəti” və gözəl Nüşabə haqqında yazılıb. Bu səltənətdə hökm sürən rifah, ədalət, xoşbəxtlik və gözəlliyi qeyd etməklə, şair, ikinci dəfə, qadınlığın şəfqət, quruculuq və səadət mənbəyi olduğunu bildirmişdir. Leyli Ərəbistan şəraitində qadınların məruz qaldığı haqsızlığa zahirən boyun əysə də, əslində, özünü sevgilisinə fəda etməklə səssiz bir mübarizə və mətinlik göstərir. Bizanslı Məryəmin simasında şair hesab üzrə ərə getmiş, rəqiblərinə qarşı amansız, qısqanc bir qadın obrazını yaratmışdır. Qadına mənfəi Şərq münasibətini bu qısqanc arvadın dili ilə bildirən şair, bu adı qadın surətində də özünə xas bir xarakter (səciyyə) təsvir etmişdir. Şirini qısqandıрмаq niyyətilə Xosrovun İsfahandakı “görüş evi”ndə tapdığı Şəkər adlı yüngül qadına belə Nizami bir fəzilət vermiş, ona pozğunluq içərisində ismətinə qoruya bilmək kimi yüksək keyfiyyət bəxş etmişdir.

Çinli türk kənizi obrazı barədə əvvəl bəhs olunmadığı üçün daha ətraflı məlumat vermək istərdik:

İskəndər ilk dəfə Çində olarkən Xaqan tərəfindən ona, şairin “tərk-e Çini” adlandırdığı bir cariyə bağışlanır. Gözəlliyi ilə bərabər bu “türkün” həm musiqi və rəqsdə, həm də igidlikdə mahir olduğunu İsgəndərə bildirirlər. Qadınlarda igidliyi xoşlamayan İskəndər bu gözəli qəbul edərsə də, dərhal unudur.

Qafqazda İskəndərin ordusu ilə rus ordusu qarşılaşır. Qəhrəmanlar növbə ilə təkbətek döyüşə çıxırlar. Döyüşün beşinci günü İskəndər ordusundan meydana atılan naməlum bir gənc əvvəl Rum ordusunun bir çox ünlü qəhrəmanlarını öldürmüş pəhləvanı öldürərək, qarşısına çıxan bir çox rəqibləri də yerə sərir; qaranlıq düşəndə, özünü tanımayan qərargaha dönmüş və ordu içində qeyb olmuşdur. Ertəsi gün rus ordusundan döyüş meydanına insana bənzəməyən div təkisi çıxır. Silahlı olmadığı halda heç bir zərbə və silahdan qımıldanmayan bu div, qarşısına çıxan bütün igidləri - kimisinin başını üzərək, kimisinin qıclarını qıraraq, kimisini ayaqları altında əzişdirərək məhv edir. İskəndər ordusunu qorxu bürüyür. Belə böhranlı anda dünən rus qəhrəmanlarını bir-birinin ardınca yerə sərərək ətrafı vələləyə salan gənc yenidən meydana atılır. Fəqət, gəncin rus divinə bütün qüvvəsi ilə endirdiyi zərbələrin heç bir təsiri olmur. Bütün gücü ilə vurduğu polad toppuzlar belə divin başına dəyərək, parça-parça olurlar. Nəhayət, gənc ilə div güləşməyə başlayırlar. Güləşmə qüvvədə misilsiz olan divin üstün gəlməsi ilə bitir. Amma başından

dəbilqəsi düşən gəncin gözəllik və incəliyi ilə meydana çıxan qızlığına qiyməyən div onu öldürmür - saçlarından tutaraq, rus qərargahına gətirir.

Döyüşün yeddinci günü İskəndər özü meydana çıxır. Örtədə dayanmış rəqibsiz rus divinin boynuna atdığı kəməndlə onu yıxıb sürükləyir və ordunun içinə çəkərək bağlatdırır. Rus divi həbs edilir.

Divin məğlubiyyətindən ruhlanan İskəndər ordusu ümumi bir hücum ilə rus ordusu üzərinə yerişir. Meydan müharibəsi rusların məğlub olması və baş komandanı Qıntalın əsir edilməsi ilə bitir.

Bu qələbədən sonra İskəndər, adəti üzrə, hərbdə qəhrəmanlıq göstərmiş olanlara, düşmən tərəfdən olsalar belə, iltifat göstərmək üçün, zəncirlənmiş olduğu rus divini hüzuruna gətirir. Əl-qolunu açdırır. Onu lütf və nəvazişlə yumşaltmaq istəyir. Əl-qolu açılan vəhşi isə dərhal qaçır və gözdən uzaqlaşır. Qərargahdakılar bu əcaib hərəkəti özlərinə görə yozmağa başlayırlar. Kimi vəhşinin çöllüyə öyrəşdiyi üçün öz səhrasına qovuşmaq arzusunun üstün gəldiyini, kimi də qoyub gəldiyi heyvanları üçün qəribəmiş olduğunu güman edir. İskəndər də etdiyi hərəkətin şübhəli nəticəsi barədə fikrə dalır.

Hamı bu qəribə hadisəni özü üçün təhlil etməkdə olduğu zaman baxırlar ki, div qolları arasında gözəl bir qız gəlir. Çatar-çatmaz, bu əcaib məxluq İskəndərin qarşısında diz çökür və gözəli ona təqdim edir.

“Ay qəder” gözəl olan bu qız İskəndəri maraqlandırır. Onu çadırına aparır. Danışdırır. Başına gələnləri öyrənmək istəyir. Məlum olur ki, bu, Çin xaqanı tərəfindən İskəndərə hədiyyə olunmuş “türk gözəli”dir. Padşahın laqeydliyindən sıxılmış və v-

əyləncələrlə keçən bu gündə padşah çoxlu ov ovlayır. Bəhram hər kəsin tərifini qazanmış atdığı oxlara, yalnız Fitnə adlı bu çinli kəninin soyuq bir tərzdə seyriçi qaldığını gördükdə ona:

-Bax, bir ceyran gəlir, onu necə istəyirsən vurur? - deyər müraciət edir.

Cariyə:
- Bacarırsansa, dal ayağı ilə qulağını bir-birinə tik, deyir.

Padşah, əvvəlcə yayına kiçik bir çinlil daşı qoyaraq, heyvanın qulağını vurur; heyvancıqaz arxa ayağı ilə gicişən qulağını qaşıyarkən, atdığı nazik bir oxla dərhal ayağı qulaqla bir-birinə dikib, qıza dönərək:

- Necədir?! -deyə soruşur.

Məğrur kənz laqeyd bir tərzdə:

- Burada nə var ki, bu, məşqin nəticəsidir!.. - deyir.

Padşah qızın bu dikbaşlığından qəzəblənərək, onu yanındakı sərkərdələrdən birinə verib:

- Götür, bunun işini bitir! - deyir.

Məhkum qız sərkərdəyə yalvararaq deyir.

- Məni öldürmə, gizli bir yerdə saxla. Görərsən, günlərin birində padşahın qəzəbi keçəcək, mənim halıma acıyıb, məni axtaracaq. O zaman salamat olduğumu bilib sevinəcək. Bu sevincə həm mən xilas olaram, həm də sən qazanarsan.

Saxlandığı gizli yerdə isə Fitnə yenice doğulmuş bir buzovu hər gün iki-üç dəfə çiynlərinə alaraq, gəzməyi və yaşadığı evin pillələri ilə qalxıb-düşməyi adət edir. Bu minvalla xeyli müddət keçir. Zaman keçdikcə, yaşlı bir buğaya çevrilən heyvanı zərif bədənli cariyə eyni cəldliklə pillələrlə çıxarıb-düşürmüş.

Günlərin birində padşah həməni sərkərdəyə: “hayıf o cariyədən!”-deyir. Bu xəbəri alan ağıllı cariyə, ha-

Nizami Gəncəvinin qadın hüquqlarına münasibəti

ruşmaq qərarına gəlmişdir. Bütün ordunu heyrdə qoyan naməlum gənc bu imiş. Rus divi qız olduğu üçün onu öldürməmiş, aparıb ruslara əsir etmişdir. Ruslar onu həbs etmişlər. Ətrafını “çirkin səslə və çirkin sözlü” ruslar bürüdüyü halda, onu tutan div təkrar götürüb İskəndərin yanına gətirmişdir.

Qadınlarda igidliyi bəyənməyən Rum imperatorunun münasibətinin öz cəsarəti ilə dəyişmiş bu qızdan, şair “İskəndərnamə”nin ikinci hissəsində təkrar bəhs edir. İskəndər bu qəhrəman “türk gözəli”ni vəzirə filosof Arximedlə evləndirir. “Çin türkünün hüsnünə” vurulan Arximed vəzi-fəsini yerinə yetirməməyə başlayır; o dərəcədə ki, axırda İskəndər işə qarışır və “eşq tələsinə düşmüş” filosofu ayıltmalı olur. Qadınlara böyük İskəndərin münasibətinə dəyişən mərdliyin bu timsalı ilə yanaşı, Nizami qadınlıqda zəka və qadınlıqda biliyin daha bir nümunəsini vermişdir: “Heft peykər”də Bəhram Gurun ox atmaq məharətindən bəhs edərkən şair, padşahı xoşladığı çinli türk gözəli bir kənzlə baş vermiş macərəsindən də danışır:

Günlərin bir günü Bəhram rəiyyəti ilə bərabər ova çıxır. Müxtəlif

misə olan sərkərdəyə məsləhət görür ki, padşahı olduğu yerə qonaq çağırınsın. Sərkərdə bir bəhanə tapıb padşahı dəvət edir. Söhbət əsnasında, sərkərdə onu şəərəfləndirmiş padşaha fəvqəladə qüvvəyə malik cariyəsindən bəhs edir və padşah həmin cariyəni görmək istəyir. Bu zaman çinli cariyə, adəti üzrə, buğanı çiynlərinə alaraq, pillələrlə yuxarı çıxarır və gətirib düz Bəhramın qarşısında yerə qoyaraq padşaha: “Gücümü gördünüm?” - deyir.

Padşah:
- Bəli, - deyir, - bu, bir məharətdir. Amma güc yox, yalnız məşq nəticəsində mümkündür! Yəni kiçik bir buzov ikən bu heyvanı çiynlərində aparmış və təkrarlanan məşqlər sayəsində bu nəticəni əldə etmişən!..

Qız cəvələnərək. “Bizim buğaya məşq deyirsiniz, amma sizin gura məşq deyənlərə ölüm, eləmi?!”- deyir.

Bu kinayəni eşidən padşah diqqətlə baxaraq, öz “türk”ünü tanıyır, onun ölmədiyinə sevinir, dərhal qaçıb boynuna sarılır və gül yanaqlarından öpür.

Məşqlə qazanılmış məharətin də qiymətli olduğunu qeyd edən padşaha haqq qazandıran Fitnə,

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

*Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin
İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə
dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının
müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət
səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi
fəallığının artırılması” istiqaməti
çərçivəsində hazırlanıb*

gözəl, qüvvətli və kamil bir qadın obrazı, şübhəsiz, Şirindir. Bir tərəfdən, ən ülvəi sevgi ilə Xosrova aşiq olan şahzadə, o biri tərəfdən isə, qadınlıq şərefini uca tutan bir insandır. Eşqin verdiyi zəifliklə təslim olma uçurumunun ta kənarına qədər gələn Şirin, ləyaqətinin, qadınlıq şərefinin verdiyi qüvvətlə sarsılmazdan dayanır, aşiqdən özünə qarşı bərabər münasibət tələb edir. Hər hansı bir normal olduğu kimi, Şirindən də iki daxili duyğu daimi bir mübarizədir. Qadınlıq hissi ilə sevir, aşiq olur. Təklifə qatlanır. İllərcə gözəyir. Fərhad kimi fədakar aşiqə şəfqət göstərsə də, əsl məqsəddən dönmür. Dözümlülük sayəsində, müqavimət və qeyri-adi mətinliyi nəticəsində, istədiyinə istədiyi şəkildə nail olur.

Eşqdən irəli gələn bütün zəiflik və iztirablarına baxmayaraq, həyatda namus prinsipindən əl çəkməyən Şirinin ölümü də namusludur. Əri Xosrovun öldürülməsindən sonra özünü öldürən Şirin haqqında, Nizami “Şirindən başqa bu dünyada heç kəs özünü başqası üçün öldürməmişdir” - deyir.

Ərinin ölümünə dözməyib, ölən qadınlar yox deyil. Fəqət, Şirinin haqqı vardır: heç kim bir başqası üçün bu gözəlliklə ölməmişdir. O, ərinin məzarı üstündə dərini azaltmaq, ağlamaq üçün gedən yaslı bir qadın kimi deyil, sevgilisinə qovuşmaq üçün yollanan xoşbəxt bir gəlin kimi gedir və bu “gəlin otağından” bir daha çıxmır.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru